

- Stratz, C. H.* (1909): *Der Körper des Kindes und seine Pflege.* – Enke, Stuttgart. 386.
- Szondi, L.* (1929): *Az iskolás gyermekek testi méretei 6–13 éves korig.* – Novák R. és társa, Budapest. 69.
- Van Wieringen, J. C.* (1978): *Secular growth changes.* – In: *Falkner, F.–Tanner, J. M.* (Eds): *Human Growth.* 2; 445–473.
- Weisz-Földes, B.* (1875): *Antropológiai vizsgálatok a budapesti iskolákban.* – Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, 8; 582–592.

RITÓÓK PÁLNÉ

A TEHETSÉG ÉS PÁLYAVÁLASZTÁS KÉRDÉSEI NAGY LÁSZLÓ MUNKÁSSÁGÁBAN

A pályaválasztás és a tehetség kérdése Nagy László munkásságában szorosan összekapcsolódik. Életútjának 1919 utáni szakaszában fordult érdeklődése e problémák felé. Az összekapcsolódás azonban nem csupán időbeli, hanem főként tartalmi jellegű. A 20-as években divatos témává lett pályaválasztás és tehetség kérdésköre Nagy László számára sajátos lehetőség. Lehetőség arra, hogy beszélhessen arról, amit társadalomról, politikáról, iskoláról vall, amit gyermeknevelésben, az iskolarendszer felépítésében elképzelt, ami értékrendjét meghatározza. Kemény Gábor szavai szerint 1919 után: „Ő megmaradt a régi Nagy Lászlónak, aki csak előre tudott tekinteni.”¹ Hozzá tehetnénk: oly mértékben, hogy gondolatai, gyakorlati tevékenysége halála után ötven évvel is számos területen érvényes mintát adhatnak a pályaválasztás és a tehetséggelisztés – tehetséggelisztés problémáival foglalkozó szakemberek számára.

A tehetség problémaköre már 1904-ben kezdte foglalkoztatni. Ez az érdeklődése akkor főként a gyermekművészetre vonatkozott, a rajzfejlődés vizsgálatával összefüggésben. A Gyermektanulmányi, majd a Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság keretében számos akciót – elsősorban kiállításokat – kezdeményezett a tehetséges gyermekek számára. Az egész munkálatnak alap gondolata volt, hogy a tehetség elsősorban az alkotó és kombináló képességben nyilvánul meg, de jelentkezhet másodfokon, a nagyfokú technikai készségben, illetőleg az erre való hajlandóságban is. A feltárás – és a kiállítás is – a következő területekre terjedt ki:²

1. Rajzi, szobrászati, iparművészeti, építészeti csoport;
2. Zenei csoport (komponálás és előadás);
3. Technikai kézimunkacsoport (munkák, találmányok);
4. Női kézimunkacsoport;
5. Irodalmi és tudományos csoport;
6. Előadóművészeti (szaválás, szónoklás, színészi alakítás, művészi tánc) csoport.

¹ *Kemény Gábor*: A pedagógus Nagy László. *Korunk*, 1931. 373.

² *Nagy László*: A kiállítás, a kongresszus és a kapcsolatos mozgalmak története. In: *Ozori Frigyes–Bálint Antal* (szerk.): *Tehetségvédelem és pályaválasztás. A magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság. Bp., 1927. 11–16.*

Gazdagon értelmezett tehetség-tartalom alapján történt tehát a „tehetségkutató” mozgalom szervezése, amely eljutott a főváros határain túlra, s amely igyekezett átfogni a tanonciskolák növendékeit is. Az 1926-ban rendezett kiállításnak volt egy úgynevezett pedagógiai csoportja, amelynek az volt a célja, hogy „az ifjú tehetségek fejlődésére nézve kedvező didaktikai behatásokat illusztrálja”.³

A szervező munkán túl rendkívül jelentős és előremutató Nagy László tehetség-értelmezéssel kapcsolatos elméleti munkássága. 1930-ban írt tanulmányában közölt tehetségfokozatai a következők:⁴

A legmagasabb fokozat a zseni: újtó, aki az emberi előrehaladást, a társadalmi szervezetet, a tudományt, a művészetet, a technikát új irányba tereli. Ezek új eszméket, gondolatokat termelnek, s a részletek megvalósítását rendszeren másokra bízák.

Alsóbb fokon állanak azok a tehetségek, akik nem termelnek új eszméket, hanem tovább fejlesztik a már meglévő kultúrát, szervezeteket, találmányokat, tudományt, művészeteket, irodalmat. Ezek már inkább a részletmunkára hivatottak, de újat is alkotnak.

A tehetség harmadik fokán állanak az alkalmazók, akik nem az újításokban, hanem a már meglévő eredmények, tudományos tételek, művészi formák, irodalmi irányok, találmányok alkalmazásában eredetiek, ötletesek, de munkájuk még mindig alkotás. Ide tartoznak például a zenei előadóművészek is.

Ellenben nem tartoznak a tehetségek közé a tisztán reprodukív elmék, a kompiláló tudósok, másoló művészek, a pusztán technikával, kézügyességgel dolgozó egyének. Ezek lehetnek ügyesek, de nem tehetségesek. Ezek közül kerülnek ki a társadalom konzervatívjai.

Nem ért egyet Szondi Lipóttal és Máday Istvánnal abban, hogy az embereknek csak 2,5%-a mondható tehetségesnek. Valószínűbbnek tartja saját számításait, mely szerint az emberek 1/5-e sorolható a tehetségesek közé. A zsenik fokozata alatt az átlagtehetségek egész társadalmá sorakozik fel; valamennyiök közös munkájának saját-sága az alkotás, és eredménye a szakadatlan előrehaladás. Ezek az átlagtehetségek azok, akikről különösen gondoskodni kell, mert ezek vannak leginkább kitéve az elzúllás veszélyének.

A tanulmány további részében a jellem és tehetség kapcsolatával foglalkozik.

Nézete szerint a jellem lényeges kritériuma a tehetségnek. Hivatkozik arra, hogy a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Lélektani Laboratóriumában előfordulnak olyan esetek, amikor „a magasabb értelmi színvonal teljes akaratnélküliséggel kapcsolatos, és az egyénben nem volt annyi erő, hogy a saját képességeit kifejlésre juttassa, tehát, hogy az önmagában fellépő akadályokkal megküzdjön. A tehetség jellem és akaraterő nélkül elzúllik, helyesebben nem fejlődik ki, tehát nem tehetség.”⁵

Kíváncsún tartaná a jellem és a tehetség közötti összefüggést tovább kutatni. Úgy véli, fel kellene tární, hogy miben áll a tehetséges egyén jellemnagysága: a tehetségben, az akaraterő lendületében vagy a rendíthetetlen kítartásban.

³ Nagy László: i. m. 15.

⁴ Nagy László: A tehetség lélektani problémái. Gyermek. 1930. 22. évf. 8–15.

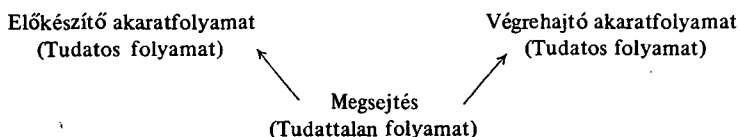
⁵ Nagy László: i. m. 10.

„Nálunk, a lélektani laboratóriumban – írja – a tehetséges ifjakknál tapasztaltunk csodálatos szívósságot és érvényesülvágyat. Ezt az átlagegyének nem mutatják, legalább is nem így mértékben. Annyi bizonyos, hogy a tehetségek a jellemében, akarat-erőben épp úgy magaslanak ki, mint az értelmi színvonalban, s hogy a tehetségek érdeklődési körének nagy intenzitása épp úgy megóvja az elzúllástól, mint a kedvező környezet. Ezt a nagy ellenállóképességet nem tapasztaljuk az átlagembernél.”⁶

Rendkívül érdekesek az alkotás folyamatára vonatkozó gondolatai is.

Feltevése szerint a tehetségesek alkotásait belső küzdelmek előzik meg. Saját belső ösztönzése alapján „nagy tetre készülődik a lélek”, amelynek célja nem mindig világos. A cél inkább csak ösztönös megérzés, homályos sejtelen formájában jelenik meg. Néha csak keresi a tárgyat, vagy ha tisztában van is a céllal, még nem találta meg a megoldásmódot: ez csak tudat alatt lappang.”⁷ Igen gyakran nehéz, sőt lehetetlen az impulzust adó benyomás és a felfedezés közötti kapcsolatot megtalálni.

Nagy László megfogalmazását idézve: „Akaratműködés előzi meg és kíséri az alkotást, a következő séma szerint:

Ez összehasonlításból is kitűnik, hogy az alkotás folyamatának lényege az akaratfolyamat s a nagy tehetségek kritériuma a nagy akaratlendület.”⁸

Az alkotó képességek kibontakozásához további feltételként fogalmazza meg az „egybefoglaló erő” meglétének szükségességét, mely akarat- és értelmi elemeket foglal magában. Az egyén „nagy tettekre indító ereje, de egyúttal bíráló, szabályozó, féken tartó ereje is”.⁹ Az egybefoglaló erő a fantáziával együtt teremti meg a célt, s ösztönzi folyamatosan az akaratot.

„A fantázia boldog öntudatot támaszt, az egybefoglaló erő pedig önérzetet. A kettő együtt teszi naggyá a tehetséges egyént. De, ha az összefoglaló erő elveszíti uralmát a fantázia felett, megindul a tehetség felbomlása, züllése. Létrejönnek a rendellenes pszichopata állapotok, a pszichózisok, s ekkor az egyén öntudata véghetetlen benső küzdelmek és szenvedések színhelyévé válik.”¹⁰

Az 50-es, 60-as években világszerte megindult kreativitáskutatásnak egy korai és figyelemreméltó előfutára Nagy László. Ez kevésbé ismert, de rendkívül jelentős oldala munkásságának.

A tehetség és a pályaválasztás problémája nem csupán elméleti érdeklődése, hanem felelősségérzete alapján is foglalkoztatja.

⁶ Nagy László: i. m. 11.

⁷ Nagy László: i. m. 12.

⁸ Nagy László: i. m. 13.

⁹ Nagy László: i. m. 14.

¹⁰ Nagy László: i. m. 15.

A tehetséges gyermekek és ifjak munkakiállítása c. tanulmányában a következőket írja 1927-ben:

„Azt szokták mondani, Magyarország a tehetségek hazája. Mindenesetre a külföldnek is el kell ismernie, hogy Európa nyugati népei között seholsem találunk aránylag oly sok értelmességet, okosságot, mint a magyar nemzet különböző néposztályaiban.

Sajnos azonban, igazat kell adnunk ama kiváló kultúrpolitikusunknak is, aki az előbbi igazságot azzal toldotta meg, hogy Magyarország az elzúllott tehetségek hazája. Valóban, sehol sincs annyi letört, zúllott, önmagával elégedetlen, pályátvesztett ember, mint Magyarországon.

Mi ennek az oka? . . . ¹¹

Bizony-bizony, megbocsáthatatlanul sok hibát követünk el mi magunk, szülők, amikor nyiladozó tehetséges gyermekeinket a szemünk előtt engedjük elpusztulni vagy legalábbis fejlődésüket nem mozdítjuk elő minden eszközzel és móddal, sőt magunk is segítjük tönkremenésüket azzal, hogy művészi vagy egyéb technikai képességüket lekicsinyeljük, sőt talán ki is gúnyoljuk s őket olyan pályára kényszerítjük, amely az ő képességeikkel, hajlamaikkal, tehetségükkel sokszor homlokegyenest ellenkezik, s ha aztán az ifjú közömbössé válik, elveszíti életkedvét, s talán még korhely is lesz, nem mi magunkat, hanem őt okoljuk . . . Pedig bizony igen sokszor a szülőknek is van részük a sikertelen pályafutásban.”¹¹

A tehetség és a pályaválasztás összefüggéseit több mint fél évszázad után sem tudjuk pontosabban megfogalmazni, mint Nagy László. Világosan látja a nem megfelelő pályaválasztás veszélyeztető hatásait, a kötődésnélküliségtől a devianciába sodródásig.

A szülők felelőségének hangsúlyozása mellett nyilvánvaló számára, hogy a tehetségek érvényesülésének útja társadalmilag meghatározott. „Legyünk igazságosak – írja – a szülő nem vádolható mindig. Igen sok esetben a szülők nyomorúságos anyagi helyzetük miatt nem képesek tehetséges ivadéuk méltó neveltetéséről gondoskodni.”

Felfigyel arra a jelenségre is, amely a tehetségesek megítélésében, a szokásostól eltérő életutakkal és a szokásostól eltérő pályákkal szembeni véleményekben, előítéletekben nyilvánul meg. Ez nem más, mint „a helyi társadalom elfogultsága bizonyos pályákkal szemben. Az írói tehetségre azt mondják: írka-firkász, a jó zenészre: cigánymuzsikus, a festőre, hogy haszontalanságokkal tölti idejét, a feltaláló technikai tehetségre pl. azt mondják: ne akarjon más lenni mint az apja. Az igazság az, hogy az egész társadalom bűnös a tehetséges gyermekek elhanyagolásában”.¹²

Nagy László munkássága túlmutat a saját korában tapasztalt tehetséggondozás – vagy inkább „tehetségvesztés” – kritikáján. Az általa elképzelt pályaválasztási rendszer azt a célt szolgálja, hogy minden gyerek – s köztük a tehetségesek is – megtalálják a számukra legmegfelelőbb pályát. Gondolkodása nem állt meg a korszak divatos „tehetségmentő” akcióinál. Ő minden gyerek számára egyenlő feltételeket akart biztosítani a bennük rejlő lehetőségek felszínre jutásához, kibontakozásához. Ennek eszköze egy demokratikus iskolarendszerbe ágyazott iskolai pályaválasztási tevékenységrendszer, amely a rendszer részeként működve – az egyéni felfedezésnek, fejlesztésének is eszköze.

¹¹ L. a 2. sz. jegyzetben: i. m. 119.

¹² L. a 2. sz. jegyzetben: i. m. 120.

„Az iskola ajtaján dörömböl a mai élet” írta 1924-ben Nagy László, az iskola azonban „gőgösen hallgat, s méltatlankodva fogadja az elégedetlenkedőket, akik a pályaválasztást az iskola problémájává akarják tenni . . . s még mindig csupán az átlagok kiképzésére törekszik”.¹³

Az iskolarendszert elavultnak tartja, „teljesen megérettnek a gyökeres reformra”.¹⁴

Ehhez a gondolathoz Nagy Lászlót az a felismerés vezette el, hogy a 10 éves korban történő pályaválasztást csak az iskolarendszer teljes átalakításával lehet elkerülni. Az 1924-ben érvényben levő iskolarendszer akkor kívánta a gyermek pályájának megválasztását, amikor annak egyénisége még nem alakult ki. A döntés, amelyet ebben az életkorban nyilvánvalóan nem a gyerek, hanem a szülő hoz, nemcsak arra vonatkozik, hogy elméleti vagy gyakorlati ember váljék-e a gyerekből, hanem arra is, hogy több legyen-e belőle társadalmilag vagy kevesebb.

Hisz „. . . iskolarendszerünkben tulajdonképpen nem szakiskolákról, hanem osztályiskolákról van szó – írja –, olyan iskolákról, amelyeknek mindenféle előjogaik vannak, s olyanokról, amelyeknek kevesebb vagy semmi előjuk nincsenek.”

Egondolása szerint: „Meg kell teremtenünk iskolarendszerünkben az egyenlőséget, nehogy a ma fennálló egyenlőtlenség a társadalmi osztályok közötti ellentéteket még élesebbé tegye.”

Ennek megoldását az egységes 8, illetőleg 9 osztályú népiskola létrehozásában látja, amely 5 éves kortól 14 éves korig egységesen és megszakítás nélkül viszi előre a gyermek oktatását.¹⁵

Az egységes népiskola tervei és az ezzel szerves egységben elképzelt, ma így mondhatnánk: demokratikus pályaválasztási rendszer gondolata az egyik legfontosabb, legidőtállóbb része Nagy László életművének.¹⁶

Elképzeléseiben egy olyan középfokú képzés terve rajzolódik ki, amelyben az esélyegyenlőséget az biztosítja, hogy a tanulók érdeklődésüknek megfelelően választhatnak képzési irányokat. Egyik csoportból a másikba akadálytalanul át lehet lépni. Így van ez a 3 éves alsó tagozatban és a 2 éves liceumban. „A liceum az életpálya-csoportok műveltségi tartalma szerint fakultásokra tagolódik.” E fakultásokban a) általános szakmák és b) „az illető pályacsoport speciális műveltségtartalmát adó szakmák (speciális szakmák)” találhatók.

Nagy László oktatástervezési munkásságának értékelése a jelen írásnak nem feladata, de feltétlenül szólni kell arról, hogy a középfokú iskolák szintjén is fölvezetett – korát sokszorosan megelőzve – egy fakultatív képzési rendszert, amely számol az egyéni érdeklődéssel, képességekkel, és ugyanakkor figyelembe veszi az „életpálya csoportok” műveltségi tartalmát. A tervzetben nem esik szó pályaválasztásról, pályaválasztási előkészítésről, a rendszerben mégis jelen van szerves alkotórészként. A rendszerszemléletű

¹³ Nagy László: A tanulók pályaválasztása. In: A pályaválasztás (szerk. Nagy László) Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., 1924. 45.

¹⁴ Nagy László: i. m. 47.

¹⁵ Nagy László: i. m. 50.

¹⁶ Nagy László a magyar közoktatás reformjának tervét a Magyar Gyermektanulmányi Társaság közreműködésével készítette el 1918 decemberében. (A magyar közoktatás reformja. In: Nagy László válogatott pedagógiai művei. Szerk. Nagy Sándor, Tankönyvkiadó. Bp., 1972. 231–239.) A tanulók pályaválasztása c. tanulmányban szövegszerűen csupán rövid utalás történik a tervre, de alap gondolatai, célkitűzései a pályaválasztási problémák ürügyén szinte sorról sorra megtalálhatók.

oktatástervezés egyik úttörőjének nevezhetnénk Nagy Lászlót, aki látta az iskolarendszernek és a munkamegosztás szerkezetének összefüggéseit, sőt azt is, hogy az iskolarendszerben elfoglalt hely determinálja a társadalmi hierarchiában betöltött hely minőségét. Világosan látta a pályaválasztási rendszer és az iskolarendszer közötti összefüggést, és nyilvánvaló volt számára, hogy az iskolarendszer megváltoztatása nélkül a pályaválasztás rendszerét alapvetően nem lehet megváltoztatni.

A pályaválasztási tevékenység Nagy László megfogalmazása szerint „a legfontosabb, leggyakorlatibb, de egyben legnehezebb feladata az iskolának”.¹⁷

A helyes pályaválasztás előfeltételeit és módjait tekintve a következő főbb feladatokat jelöli meg:

- a) a gyermek testi és lelki „habitusának” ismerete;
- b) a gyermekek felvilágosítása és előkészítése pályájuk öntudatos megvalósításához;
- c) a pedagógusok és a szülők kapcsolatrendszerének kialakítása.

Nagy László a gyermek felvilágosítását feltételnek tekinti ahhoz, hogy „... a gyermek önmaga legyen képes ítélkezni a neki való pálya megválasztásában”. Ennek egyik fontos eszköze a főbb életpályák ismertetése. Nagy László véleménye szerint: „A helyes didaktikai eljárás abból áll, hogy minden egyes tantárgyban minden adandó alkalommal figyelmeztessük a tanulót arra, hogy valamely tanításnak milyen életpályán veszi hasznát”.¹⁸

A tanulók pedagógiai megfigyeléséhez a pályaválasztás céljára Nagy László egy szempontrendszert javasol. Megfogalmazása szerint a pályaválasztási megfigyelési lapokon előtérbe kell kerülnie „a munkakedvnek, munkaakaratnak, az alkotásra és a technikai munkára való hajlandóságnak, a szervező képességnek, az elme elmélkedő irányának vagy a gyakorlati gondolkodásnak, a művészi és más hasonló természetű képességek megfigyelésének”.¹⁹

Véleménye szerint fel kell számolni azt az „ódsi felfogást, hogy a tanítótól, tanártól egyebet ne kívánjunk, mint tárgyi szaktudást, a tankönyvek ismeretét s még egy kis metodikai készséget. Kétségtelenül, ez is kell. De az igazi tanítói szaktudás mégsem a könyvismeretben van, mert azt minden laikus megszerezheti. Az igazi pedagógiai szaktudás a gyermekek, a tanulók egyéniségének ismeretéből áll.”²⁰

Nagy László a gyermek egyéniségének vizsgálatához javasolt feladatok között külön hangsúlyozza a pedagógusok szerepét a „tanulók különös tehetségeinek” feltárásában.

Munkásságának egyik kiemelkedő érdeme az általa javasolt megfigyelési szempontrendszer gazdagsága, differenciáltsága, amelyek mindmáig érvényesek, s a közben eltelt több mint ötven év alatt mindössze néhány ponton egészültek ki új elemekkel.

A Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium Lélektani Laboratóriumában végzett gyakorlati pszichológiai munkája, annak elméleti-metodikai tanulságai, s mindezek közreadása pedagógusok és szülők körében, teszik teljessé Nagy László életművét a tehetség és pályaválasztás problémakörében is. Képes volt arra, ami rendkívül ritka jelenség: teljes életet élt mint tudós, mint pedagógus és mint a pszichológia gyakorlatát is művelő szakember.

¹⁷ L. a 13. sz. jegyzetben: i. m. 45.

¹⁸ L. a 13. sz. jegyzetben: i. m. 61–63.

¹⁹ L. a 13. sz. jegyzetben: i. m. 52–56.

²⁰ L. a 13. sz. jegyzetben: i. m. 53.